

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยประสบปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมมานานนับทศวรรษการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่ระมัดระวัง การตัดต้นไม้ทำลายป่า การใช้สารเคมีทั้งในการเกษตรและในชีวิตประจำวัน การปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ รวมทั้งการเผาทำลายขยะ วัสดุ และเผาผลาญน้ำมันเชื้อเพลิงที่ก่อให้เกิดมลภาวะในอากาศ ฯลฯ มีผลให้ระบบนิเวศน์วิทยาถูกทำลายจนเสียสมดุล จนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่ก่อนปี 2530 รายงานสภาพการณ์ทั่วไปของสภาพแวดล้อมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ระบุถึงการไร้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่มีปริมาณมากเกินไปถึงการผลิตของธรรมชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530 : 111) และการที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกใช้ไปในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยยังไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลงหรือแนวทางในการแสวงหาทรัพยากรอื่นเพื่อใช้ทดแทนอย่างจริงจัง ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลายอย่างรุนแรง มีผลทำให้ภูมิอากาศของประเทศแปรปรวนฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ปริมาณน้ำซึ่งเคยพอเพียงสำหรับทำการเกษตรและบริโภคลดลง ขณะเดียวกันการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าให้พอเพียงก็ถูกขัดขวางจากประชาชนในพื้นที่ รัฐบาลต้องเผชิญปัญหากับความพยายามจัดหาสาธารณูปการให้แก่ประชาชน และพบว่าความพยายามจัดหาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่อาจตอบสนองกับความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งมีความต้องการอย่างไม่จำกัดแม้จะเพิ่มปริมาณการผลิตเท่าใดก็ตามได้ หน่วยงานต่าง ๆ จึงเริ่มรณรงค์เพื่อลดปริมาณการใช้สิ่งสาธารณูปโภค สาธารณูปการทั้งหลายทั้งในรูปการประหยัดและการอนุรักษ์ จนในที่สุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 ได้ระบุให้การรณรงค์และเผยแพร่ให้มีการใช้น้ำและไฟฟ้าอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพเป็นนโยบายหนึ่งในด้านการบริหารและจัดการสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540 : 144)

จากนโยบายดังกล่าวองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมรณรงค์ให้ประชาชนเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคและอุปโภค รวมทั้งรณรงค์และจัดทำนโยบายให้เกิดการประหยัดการใช้ทรัพยากรและประหยัดพลังงาน ประหยัดของที่หายาก ซึ่งหมายถึงทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายากหรืออย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาเอาไว้ไม่ให้สูญไป บางครั้งมีบางชนิดที่จะพอใช้ได้ก็ต้องใช้อย่างประหยัด (เกษม จันทร์แก้ว, 2524 : 6) เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์ น้ำมันเชื้อเพลิง ฯลฯ โดยที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติเรื่องมาตรการจูงใจในการประหยัดตามหนังสือที่ นร. 0205/ว166 ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2540 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2540 : 304) โดยในภาครัฐให้หน่วยงานในสังกัดคือ กระทรวง ทบวง

กรม และรัฐวิสาหกิจ ลดการใช้กระแสไฟฟ้า และน้ำประปา ลงร้อยละ 5 และร้อยละ 10 โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านพลังงานถือว่าเป็นเรื่องเร่งด่วนและสำคัญที่ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือ รัฐบาลจึงมีนโยบายขอความร่วมมือร่วมกันปฏิบัติเกี่ยวกับมาตรการประหยัดค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคอย่างค่องเนื่อง โดยเน้นการปลูกฝังจิตสำนึก และสร้างค่านิยมประหยัดด้วยความสมัครใจ

ดังนั้น กระทรวง กรม กอง ต่าง ๆ ได้ตอบสนองนโยบายรัฐบาลโดยให้ทั้งภาคราชการ และรัฐวิสาหกิจที่สังกัดกระทรวงดำเนินการให้ข้าราชการและพนักงานร่วมกันประหยัดพลังงาน เช่น การปิดเปิดไฟฟ้า เครื่องปรับอากาศ เป็นเวลา ห้ามใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าทั้งส่วนตัวและของราชการที่จะสิ้นเปลืองกระแสไฟฟ้า เช่น เตารีด วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ

จากการปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าว พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอัตราการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาในหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงคมนาคม ซึ่งมีหน่วยงานภาคราชการและรัฐวิสาหกิจในสังกัดรวม 21 หน่วยงาน ดำเนินงานเกี่ยวกับการประหยัดพลังงานและสาธารณูปโภค พบการเปลี่ยนแปลงในทางลดลงของการใช้น้ำประปา ถึง เมื่อเปรียบเทียบการใช้น้ำประปาในเดือนสิงหาคม 2540 และ ธันวาคม 2540 พบว่า มีอัตราการใช้จ่ายลดลง ร้อยละ 14.74 (ดังผนวก ก.)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในทางลดลงของการใช้พลังงานไฟฟ้าและน้ำประปาแล้ว ซึ่งหากรวมไปถึงการประหยัดสิ่งอื่น ๆ เช่น กระดาษ วัสดุสิ้นเปลืองต่าง ๆ น้ำมันเชื้อเพลิง และอื่น ๆ ซึ่งหากมีการใช้ในอัตราที่ลดลงย่อมจะส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายน้อยลงด้วย

พฤติกรรม การประหยัดที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมในลักษณะการประหยัดน้ำ ประหยัดไฟ ฯลฯ นี้ มีการเปลี่ยนแปลงให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อรัฐบาลมีมาตรการรณรงค์ลดการใช้พลังงานเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การมีทัศนคติที่ดีต่อการประหยัด การเห็นคุณค่าของการประหยัด การรู้จักควบคุมตนเองในการใช้จ่ายและใช้สิ่งของต่าง ๆ หรืออาจจะเป็นเพียงการประหยัดโดยไม่ตั้งใจอันเกิดจากคำสั่งของหัวหน้าหน่วยงานในการปิดไฟ ปิดเครื่องปรับอากาศ หรือการลดงบประมาณในการซื้อวัสดุสิ้นเปลืองต่าง ๆ ก็ได้

นอกจากการประหยัดพลังงานและทรัพยากรแล้ว พฤติกรรม การประหยัดค่าใช้จ่ายก็เป็นเรื่องสำคัญในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2542 : 3) บริษัทศูนย์กสิกรไทย จำกัด ได้สำรวจความคิดเห็นของพ่อแม่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 1,034 ราย ว่าเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อแผนการศึกษาของบุตรหลานอย่างไร มีข้อมูลน่าสนใจสรุปได้ดังนี้

ผู้ปกครองที่มีลูกหลานศึกษาในระดับปริญญาตรี พบว่า เด็กแผนการส่งลูกไปเรียนต่อต่างประเทศ ร้อยละ 29.7 ลดการเรียนพิเศษเสริมความรู้ ร้อยละ 20.8 ลดแผนการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ร้อยละ 19.8 ผู้ปกครองที่มีลูกหลานศึกษาในระดับประถม มัธยม พบว่า ลดกิจกรรมนอกหลักสูตร เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ ร้อยละ 77.9 ลดการเรียนเสริมความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ ร้อยละ 8.9 ลดการเรียนกวดวิชาเพื่อสอบเข้าศึกษาต่อ ร้อยละ 8.3 ลดการเรียนภาษาต่างประเทศ ร้อยละ 4.0 ในภาพรวมผู้ปกครอง

ครองอยากให้รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือคั้งนี้คือ จัดทุนการศึกษาให้มากขึ้น ร้อยละ 33.9 จัดหาเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาดอกเบี้ยต่ำ ร้อยละ 24.7 หางานให้ทำเพื่อมีรายได้ส่งเสียบุตร ร้อยละ 15.1 และมีโครงการอาหารกลางวันให้เด็กขาดแคลน ร้อยละ 9.9 (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, อ้างแล้ว)

จากการสำรวจความคิดเห็นของกุ่มเกษตรกรในพื้นที่ที่ประสบปัญหาภัยแล้ง จำนวน 2,148 ราย พบข้อมูลแก้ไขปัญหากลางการส่งเสียบุตรหลานเรียน คั้งนี้คือ พยายามหาทุนส่งเสียให้ได้เรียน ร้อยละ 63.9 กู้เงินมาส่งเสียค่าเล่าเรียน ร้อยละ 26.4 และให้ลูกหลานออกจากระบบการศึกษา ร้อยละ 9.0(ศูนย์กสิกรไทย, อ้างแล้ว)

จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติครั้งล่าสุดเมื่อปี 2540 พบว่า ประเทศไทยมีเด็กและเยาวชนอายุ 3-24 ปี ที่กำลังศึกษาในระบบโรงเรียนประมาณ 14.8 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 60.3 ของเด็กและเยาวชนทั้งประเทศ เด็กที่เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา และสายอาชีพ มีประมาณ 3 ล้านคน ร้อยละ 91.3 บอกว่าจะเรียนต่อ ร้อยละ 8.7 ไม่เรียนต่อ (ประมาณ 2 แสน 6 หมื่นคน) เหตุผลของการไม่เรียนต่อคือ ไม่มีทุนทรัพย์ ร้อยละ 72.1 ต้องหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ร้อยละ 16.5 เจ็บป่วย พิการ ร้อยละ 5.8 คิดว่าไม่มีประโยชน์ ร้อยละ 3.7 และโรงเรียนอยู่ไกลบ้าน ร้อยละ 1.6 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2542 : 3)

คนไทยมีอุปนิสัยรักสนุก นิยมการจับจ่ายใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย (รัชนิกร เศรษฐ , 2532 : 78) ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นอุปสรรคต่อการมีพฤติกรรมการประหยัดอย่างยิ่ง ซึ่ง ทวีริสมิ์ ธนาควม (2527 : 159 - 163) กล่าว นอกจากสุรุ่ยสุร่ายแล้ว ยังมีสาเหตุอื่นอีกหลายประการ เช่น การขาดการอบรมสั่งสอนทั้งจากทางบ้านและทางโรงเรียนให้เกิดนิสัยประหยัด ขาดความกล้าหาญหรืออายที่จะทำอะไรต่างจากคนอื่นเช่น การมกน้อย ฯลฯ การมีค่านิยมชอบโอ้อวด การทำเนิ่งถึง “ฐานะทางสังคม” หรือ “การรักหน้า” เกิดความจำเป็น การคิดว่าของบางอย่างไม่ใช่ของตน โดยเฉพาะของที่เป็นสมบัติของทางราชการ และการที่ผู้นำในบ้านเมืองไม่ทำคนให้เป็นตัวอย่างที่ดี ยังคงมีพฤติกรรมฟุ่มเฟือยปรากฏสู่สายตาประชาชน เป็นต้น

ลักษณะที่เป็นอุปสรรคต่อการประหยัดคั้งกล่าวทำให้เห็นว่า ผู้ที่จะมีพฤติกรรมการประหยัดได้ ควรได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความรู้ความเข้าใจต่อการประหยัด ซึ่งจะทำได้ตามระดับตัวเองให้มีความกล้าหาญที่จะกระทำสิ่งที่สวนทางกับค่านิยมฟุ้งเฟ้อ ควบคุมตนเองให้สลดการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นได้ ผู้มีพฤติกรรมประหยัดจึงควรจะได้เรียนรู้เรื่องของการประหยัด มีทัศนคติที่ดีต่อการประหยัด และมีการควบคุมตนเองได้ดี

ในฐานะที่ผู้วิจัยมีหน้าที่การงานอยู่ในหน่วยงานรัฐวิสาหกิจหน่วยงานหนึ่ง และได้ร่วมในนโยบายประหยัดในครั้งนี้มาโดยตลอด ได้สังเกตเห็นเพื่อนร่วมงานมีพฤติกรรมการประหยัดพลังงานในที่ทำงาน จึงมีความสงสัยว่าบุคคลเหล่านี้มีพฤติกรรมประหยัดในสถานที่อื่น ๆ เช่น ที่บ้านได้หรือไม่ ทัศนคติต่อการประหยัดและการควบคุมตนเองเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีการประหยัดหรือไม่

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการประหยัดของข้าราชการพลเรือนและพนักงานรัฐวิสาหกิจในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการประหยัด
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีพฤติกรรมการประหยัดต่างกัน

1.3 คำนิยาม

พฤติกรรมการประหยัด หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลมีการใช้และการจ่ายอย่างพอดี เฉพาะในสิ่งที่จำเป็น ไม่สุรุ่ยสุร่าย และเกิดประโยชน์สูงสุดและให้ความสุขตามความจำเป็นของชีวิต

ทัศนคติต่อการประหยัด หมายถึง ความรู้ ความเชื่อและการประเมินผลดีและผลเสียของการใช้จ่าย ตลอดจนจนถึงแนวโน้มของการมุ่งกระทำพฤติกรรมการประหยัดพลังงาน สิ่งของและเงิน การควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการบังคับตนเองให้กระทำสิ่งต่าง ๆ ในทิศทางที่ถูกต้อง กระทำการต่าง ๆ โดยคำนึงถึงสิ่งที่จะเกิดในอนาคตมากกว่าปัจจุบัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงพฤติกรรมการประหยัด และปัจจัยที่ทำให้ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจมีพฤติกรรมประหยัดต่างกัน
2. ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการประหยัด
3. เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ใช้เป็นแนวทางในการร่วมกันรณรงค์ และสร้างทัศนคติต่อการประหยัดให้เกิดขึ้นในสังคม